

ÇAĞDAŞ FRANSIZ FELSEFESİNDE ETİK

Editör: Veli Urhan

HBCB

inceleme

Prof. Dr. Veli Urhan: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi Kürsüsü'nden 1977 yılında mezun oldu. 1978-1986 yılları arasında Manisa'da felsefe öğretmeni olarak çalıştı. 1986 yılında araştırma görevlisi olarak atandığı Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktorasını tamamladıktan sonra, aynı üniversitede yardımcı doçent ve doçent olarak 2005 yılına kadar görev yaptı. Asıl ilgi alanı çağdaş Fransız felsefesi olması nedeniyle 1995 yılında alanıyla ilgili araştırma ve derleme yapmak için altı ay süreyle burslu olarak Paris'te kaldı. 2005 yılı temmuz ayında Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne naklen doçent olarak atandı. 2008 yılı Aralık ayından bu yana da adı geçen üniversitede Profesör olarak görev yapmaktadır. Akademik çalışmaları çağdaş Fransız filozoflarından Charles Renouvier, Emanuel Mounier, Maurice Nédoncelle ve özellikle de Michel Foucault ile Paul Ricœur üzerinde yoğunlaşmaktadır. Şimdiye kadar değişik dergilerde pek çok makalesi, ansiklopedi maddesi ve sempozyum bildirisi yayınlanmış olan Veli Urhan'ın, telif, çeviri, derleme ve çeviri niteliğinde olmak üzere yedi kitabı bulunmaktadır:

Telif:

- 1) *İnsanın ve Tanrı'nın Kişiliği*
- 2) *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*
- 3) *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*

Çeviri:

- 1) Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*;
- 2) Judith Rewel, *Foucault Sözlüğü*

Derleme ve çeviri:

- 1) *Foucault ve Bilginin Arkeolojisi*

Felsefe Tarihi, Çağdaş Fransız Felsefesi, Fransız Personalizmi, Michel Foucault, Paul Ricœur, Dil ve Anlam Felsefesi, Siyaset Felsefesi, Bilgi Felsefesi, Varlık Felsefesi, vb. konular Veli Urhan'ın akademik ilgi alanları arasında yer almaktadır.

ÇAĞDAŞ FRANSIZ FELSEFESİNDE ETİK

Editör
Prof. Dr. Veli Urhan

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 417
İnceleme

Birinci Basım: Aralık 2016
©Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: SARAKUSTA
www.sarakusta.com.tr
Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Baskı: Dumat Ofset
T: (0312) 278 82 00

ISBN: 978-605-9556-16-3

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.
Konur Sokak Nu: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/Ankara
T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr
www.hece.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 7

Veli Urhan

Michel Foucault ve Etik / 9

Sengün Meltem Acar

Paul Ricoeur ve Etik / 99

Banu Alan Sümer

Jacques Derrida ve Etik / 139

Cevriye Demir Güneş

Emmanuel Levinas ve Etik / 173

Nurten Kiriş Yılmaz

Alain Badiou ve Etik / 211

Kasım Küçükcalp

Deleuze-Guattari ve Etik / 269

Dizin / 297

ÖNSÖZ

Çağdaş Fransız Felsefesinde Etik adıyla basılmış bulunan bu kitabın oluşması ile ilgili ilk adımlar, 2014 yılının güz döneminde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünde düzenlenmiş olan panelde Foucault, Ricoeur ve Levinas'ın etikle ilgili düşünceleri üzerine sunulan bildiriler ile, önceden tasarlanmış olmaksızın, atılmıştır. 29-31.05.2014 tarihinde Ispartada Süleyman Demirel Üniversitesince düzenlenmiş olan uluslararası Davraz Kongresine katılmıştım. Oturumların birisinde Alain Badiou'nun etik anlayışı üzerine sunulan bir bildiri dikkatimi çekmiş ve yazarı ile tanışmıştık. Daha sonraki bir zamanda yine Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Derrida'nın etiği üzerine hazırlanmış bir doktora tez savunmasında jüri üyesi olarak buldum. Bütün bu süreç içerisinde Foucault, Ricoeur, Derrida, Levinas, Badiou gibi çağdaş Fransız filozoflarının etik anlayışları üzerine yapılmış olan bu çalışmaların, bir araya getirilmek suretiyle, kitaplaştırılabileceği düşüncesi bende

oluşmaya başlamıştı. Sözkonusu çalışmalarının sahipleriyle bu düşüncemi paylaştığımda hepsinin olumlu bir tavır ortaya koyduklarını gördüm. En son olarak da, Deleuze ve Guattari üzerine çalışmalarının bulunduğunu bildiğim ve Dokuz Eylül Üniversitesinde benim lisans öğrencim olmuş olan Kasım Küçükcalp'ten de, Deleuze ve Guattari'nin etik anlayışı üzerine olan yazı talebime olumlu yanıt gelince, bu kitabın hem adı hem de içeriği bende oldukça net bir biçimde ortaya çıkmış oldu. Yazılarıyla bu eserin ortaya çıkmasına katkı sağlamış olan değerli meslektaşlarım Sengün Meltem Acar'a, Cevriye Demir Güneş'e, Banu Alan Sümer'e, Nurten Kiriş Yılmaz'a, Kasım Küçükcalp'e ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Eserin basılması konusundaki talebimizi kendilerine ilettiğimizde, bizleri geri çevirmediyelerinden dolayı Hece Yayınevi yetkililerine de ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Veli URHAN

Veli Urhan*

MICHEL FOUCAULT VE ETİK

Foucault'nun eserleri bütünüyle dikkate alındığında onun asıl teorilerinin *iktidar*, *cinsellik* ve *delilik* üzerine olduğu görülmele birlikte, bu temalara ilişkin çalışmalarına egemen olanın temelde hem etik hem de estetik bir anlam olduğu dikkati çeker; ve bu anlam, *Klâsik Çağda Deliliğin Tarihi*, *Kelimeler ve Şeyler*, *Gözetlemek ve Cezalandırmak* adlı eserlerinde estetiğin ve etiğin anlamıyla uyuşan varoluş estetiğinin güçlü anlamı içerisinde teorik olarak ortaya konulur¹. Foucault'nun, kaleme aldığı eserlerinde, okuyucularını entelektüel sorgulama için etik bir sorumluluk doğrultusunda eğitmeyi amaçlayan bir

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

¹ N. Riahi, *Michel Foucault*, L'Harmattan, Paris 2011, s.313.

pratik oluşturmaya ve etik sorgulamalardan beslenmeyen bir entelektüel ortamdan kaçış olanaklarını ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir². Onun etikle ilgilenmesi düşünce hayatının son dönemine ait eserlerinde daha açık olarak görülmekle birlikte, etik kaygı aslında ilk eserlerinden itibaren düşüncesini meşgul eden temel sorunlardan biridir³.

Binswanger'ın rüya hakkındaki yorumlarından hareketle, rüya deneyiminin özgürlük hareketini özgün anlamına yeniden kavuşturması nedeniyle, bu deneyimin etik içeriğinden ayrı düşünülemediğini öne süren Foucault, aslında, “modernliğin doğal olarak ilan etmiş olduğu tarihsel alanı aslı yerine iade ederek ve iktidar ile bilgiyi ne oldukları bağlamında değil, ne yaptıkları çerçevesinde değerlendirirken” öteki eserlerinde de etik kaygısını muhafaza etmektedir⁴. Foucault cinselliğe ve Hıristiyanlığa ilişkin çalışmalarında etiği bir değerlendirme konusu yaparken, siyasal alanda meydana gelen iki olay onun daha fazla etik üzerine yoğunlaşmasını sağlar ki; bu iki olaydan biri 1978 İran Devrimi, diğeri de Polonya'daki dayanışma hareketinin doğuşudur⁵. Fransa'da İran devrimine karşı yapılan eleştiriler karşısında, kendi etiğini anti stratejik olarak, siyasal başarı sorununa indirgenemeyecek bir etik biçiminde görmesi ve Polonya'da doğan dayanışma hareketinin bastırılması karşısında Batılı yönetimlerin tepkisiz kalması Foucault'yu bir siyasal etik geliştirme gereksinimini netleştirmeye götürür⁶. Etik yaşama ilişkin değerlendirmesiyle iyi ve kötüye olan yaklaşımımızı yönlendiren söylemler üzerinde benzer bir etki yapmayı amaçlayan Foucault'nun etik yaşamın

² J.W.Bernauer, *Foucault'nun Özgürlük Serüveni* (çev.İsmail Türkmen), Ayrintı Yayınları, İstanbul 2005, s.48.

³ J.W.Bernauer, *age.*, s.302.

⁴ J.W.Bernauer, *age.*, s.302-303.

⁵ J.W.Bernauer, *age.*, s.303-304.

⁶ J.W.Bernauer, *age.*, s.304.

çözümlemesi için öngördüğü şema, *Kelimeler ve Şeyler*'in önsözünün ilk cümlesinde yer alan, Borges'in bir metninde zikredilen *Çin Ansiklopedisi*'ndeki hayvanlar tasnifine ilişkin pasajın etkisini ve ilginçliğini yansıtır⁷.

Cinselliğin Tarihi'nden önceki eserlerinde sergilediği tarihsel çalışmalarında Foucault tarafından *ben* bir iktidar aracı ve *kimlik* normalleştirilmiş bir öznel olarak dikkate alındığı halde, *Cinselliğin Tarihi*'nde *ben* iktidarın içyüzü olarak kalır ve bu *ben*'in yaratılmasına ilişkin anlatı da adeta içerden gerçekleştirilir; bundan dolayıdır ki, artık ilk planda iktidar yapıları ve stratejileriyle değil de, kendi iç uzamları içerisinde dikkate alınmış olan *benlik teknolojileri* ile meşgul olunur⁸. *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci ve üçüncü kitapları olan *Hazların Kullanımı* ile *Kendilik Kaygısı*'nda cinsel alana ilişkin ayrıntılı çözümler yapılmakla birlikte, bunların odak noktası, cinsel arzunun bir ahlâksal davranış konusu olarak nasıl sorunsallaştırıldığı idi⁹. Foucault için *arkeoloji* ile *soykütüğü* arasındaki ilişkiyi yapılandıran, söz konusu sorunsallaştırmanın kendisiydi. *Arkeoloji* her hangi bir şeyin ahlâksal bir düşüncenin konusu olarak tasarlanmasını sağlayan sorunsallaştırma biçimlerini ele alırken; *soykütüğü* bu tür sorunsallaştırmaların doğduğu daha geniş kapsamlı pratiklerin sistemini inceliyordu¹⁰.

Cinselliğin Tarihi'nden önceki eserlerinde varlığı hep hissedilen bir *düşünce etiği* özleminin üstü örtük gücü sayesinde, onun nihai düşünce projesine ve bu projeye ilişkin kategorilerine ulaştığı söylenebilir¹¹. Foucault'nun İbranîlerdeki iktidar temalarının Hıristiyanlıktaki pastorallikle geçirdiği dönüşümü betimlemesi, etik çözümler için önerdiği tabloda yer

⁷ J.W.Bernauer, *age.*, s.304.

⁸ J.-G.Merquior, *Foucault ou le nihilisme de la chaire*, PUF, Paris 1986, s.141.

⁹ J.W.Bernauer, *age.*, s.276.

¹⁰ J.W.Bernauer, *age.*, s.276.

¹¹ J.W.Bernauer, *age.*, s.277.

alan etik töz, tâbi kılma kipi, asetizm ve telos olmak üzere dört ayrı düzleme oturan modelinin habercisi olduğu gibi, düşünce yolculuğunun haritasını çıkararak düşünme deneyimlerinin de yansımasıdır¹². Birbirleriyle çok güçlü benzerlikler taşıyan Batılı ahlâklar arasındaki farklılıkların ahlâksal deneyimin öteki düzeylerinin sorgulanmasıyla ortaya konulabileceği kanısında olan Foucault, konuyla ilgili olarak, *Hazların Kullanımı*'nda şu temel sorgulama düzeylerine yer verir: Ahlâksal davranışın ana malzemesi nedir (*etik töz*)? Bireyler bir davranış kuralıyla ilişkilerini nasıl kurarlar (*tâbi kılma kipi*)? Etik bir bağlılık kişide nasıl özel bir dönüşüme yol açar (*asetizm*)? Etik özne nasıl bir varlık kipini amaçlar (*telos*)? Ayrıca, onun, antik kültürler ile Hıristiyan kültürü üzerinde çalışırken, bütün çalışmalarını alttan alta bir *düşünce etiğine* doğru sürükleyen bir eğilim içerisinde bulunduğu da söylenebilir¹³. Düşünce hayatının son yıllarındaki çalışmalarında daha çok felsefi bir *ethos*'a ulaşmayı amaçlayan Foucault için bu *ethos* en açık şekilde filozofun düşünme biçiminde ortaya çıkmaktadır¹⁴. Bu nedenle onun düşüncesini artık düşünmenin bizzat kendisi, etik öznellik ve bireysel davranış konuları üzerinde yoğunlaştırdığı; modern döneme ilişkin araştırmalarını önemli ölçüde bir yana bırakarak antik çağa ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerine yöneldiği dikkati çeker. Foucault'nun etik anlayışı hem Grek hem de Hıristiyan ahlâkından önemli etkiler almış olmakla birlikte, ne modern öncesinin idealleştirilmesini ne de modern öncesi-ne bir geri dönüşü temsil eder.¹⁵

Antik çağ deneyimi ile Hıristiyanlık deneyimi, yukarıda söz konusu edilen soruların ışığında değerlendirildiği takdirde, iki deneyim arasında çok sayıda farklılığın ve dönüşümün

¹² J.W.Bernauer, *age.*, s.277,305.

¹³ J.W.Bernauer, *age.*, s.278.

¹⁴ J.W.Bernauer, *age.*, s.306.

¹⁵ J.W.Bernauer, *age.*, s.306.

ortaya çıktığı açıkça görülecektir ki; bu da Foucault'ya, bilime bağımlı bir bilgi öznesi olarak inşa edilmiş bulunan modern ahlâksal sorunsallaştırmadan uzaklaşma ve her bir benin öznelleşmesini sağlayacak bir özgürlük alanı olarak etiğe yönelme olanağını verir¹⁶. Kendini oluşturma etiği denilen bu etik anlayış gereği, her bir kişi kendi beni üzerinde eyleme geçerek kendini tanımaya, kendini denetlemeye, kendine sınır çizmeye girer, kendini geliştirir ve dönüştürür¹⁷. Foucault'nun etiği, esrik bir düşünme ya da dünyevî bir mistisizm olarak betimlenebilecek entelektüel bir özgürlük pratiğidir¹⁸. Arkeolojik ve soykütüksel sorgulama yöntemleri içerisinde, rönesansın başlangıcından bu yana hümanizmin insan aklına yaptığı büyüü bozmak amacıyla, Foucault tarafından geliştirilmiş olan tekniklerin, Hıristiyanlığa bin yıl boyunca egemen olmuş bulunan *negatif teolojii* çağdaş düşünce alanına yeniden davet ettiğinde; ve derinlemesine incelenmemiş olan bu teolojinin, onun kendi düşüncesiyle karşılaştırdığı birkaç üsluptan biri olduğunda kuşku yoktur¹⁹. Bir yandan dilin varlığına olan ilgisi nedeniyle Georges Bataille ve Maurice Blanchot gibi yazarların yeni edebî çalışmalarını izlerken, öte yandan insanı bir kültür varlığı olarak gören dinler tarihçisi Geroges Dumézil ile antropolog Claud Lévi-Strauss'un yapısalcı çözümlerine ilgi duyan; ve insana ilişkin iki ilgi alanı olan söz konusu dil ile kültürün ortak paydasının din sorunu olduğu inancını taşıyan Foucault'nun gözünde, bu dört yazarın, çok farklı biçimlerde olsa da, insanın yerleşik doğal kimliğini yıkan düşünme biçimlerini izledikleri çok açıktır²⁰. Foucault'nun negatif teolojisi Tanrı'ya ilişkin kavramsallaştırmalara değil

¹⁶ J.W.Bernauer, *age.*, s.305.

¹⁷ Foucault, *L'usage des plaisirs*, Gallimard, 1984, s.35; Bkz. J.W.Bernauer, *age.*, s.305.

¹⁸ W.Bernauer, *age.*, s.307.

¹⁹ W.Bernauer, *age.*, s.308.

²⁰ W.Bernauer, *age.*, s.308.

de, modernliğin insana ilişkin olan kavramsallaştırmalarına yönelik bir eleştiri, yani modernliğin insan hakkındaki mutlaklık karakteri taşıyan kavramsallaştırmasından bir kaçış idi; çünkü modernliğin insanın mutlaklaştırılması projesi, Sartre'da olduğu gibi, "dinlerin Tanrı adını verdiği *Ens causa sui*" olma tutkusundan başka bir şey değildi²¹. Sartre'ın antropolojisinin ondokuzuncu yüzyılda tanrısallaştırılmış insana olan imanı yansıttığını çok iyi gören Foucault'nun negatif teolojisi bu imanın yıkımı olduğu gibi, onun neden daha çok tarihsel çözümlemelere başvurduğunu anlamamıza olanak tanıyan önemli bir etkidir²².

Foucault, 1981 yılında yayınlanan "Modern Öznenin Doğuşu" adlı bir yazısında, o güne kadar tımarhane, hapisane vb. üzerine olan incelemelerinde egemenlik teknikleri üzerinde belki gereğinden fazla ısrar ettiğini, ama gelecek yıllarında iktidar ilişkilerini *benlik teknolojilerinden* hareketle incelemeyi daha çok istediğini açıkça dile getirir²³. Ona göre, modern çağın özne konusunda çok önemli iki çarpıklığından ilki, hem Grek hem de Roma döneminin aksine, modern öznenin *etik* ve *estetik* kaygılardan soyutlanarak biçimlendirilmesi iken, ikincisi hakikatin kendisinin insan hayatının tartışmasız bir hâkimi haline gelmesidir²⁴. Modernliğin kendilik bilgisi ve teknolojilerinin hedefinin pozitif bir kendiliğin yaratılmasını desteklemek olduğunu düşünen Foucault, modernliğin *iktidar-bilgi-öznellik* formasyonuna karşı yürütülen mücadele bir kendilik siyaseti olduğu takdirde, bu mücadelenin en etkin gücünün de yeni bir *kendilik etiği* olacağını öne sürer²⁵. *Cin-*

²¹ W.Bernauer, *age.*, s.309.

²² W.Bernauer, *age.*, s.309.

²³ M.Foucault, *London Review of Books*, 21 mai-3 juin 1981, p.5 (den naklen) J.-G.Merquior, *Foucault ou le nihilisme de la chaire*, s.141.

²⁴ J.W.Bernauer, *age.*, s.301.

²⁵ J.W.Bernauer, *age.*, s.302.

selliğin Tarihi'nin asıl hedefinin cinsellik üzerine olan söylemi “çok yönlü iktidar teknikleri”yle ilişkileri içerisinde ortaya koymak olduğunu öne süren Merquior’a göre, adı geçen eserde cinsellik Foucault tarafından sadece bir uygulama olarak değil, aynı zamanda, tarihsel-analitik bir girişim olmak durumunda bulunan şeyin konusunu oluşturan çeşitli söylemsel uygulamaların teması olarak ele alınır²⁶.

Batı kültürü onaltıncı yüzyılın ortalarından itibaren, aslında, ahlâk ve özellikle cinsel davranışla ilgili toplumsal normların yeni ve güçlü içselleştirme tekniklerini geliştirmeye başlamakla birlikte; rönesans sonrası ortaya çıkan gelişmeler, 1215 yılında Latran Konsili tarafından günah çıkarma ayininin yasal hale getirilmesinin, sorgulamanın kanıtlanmanın yerine geçirilmesinin ve engizisyon mahkemelerinin kurulmasının bu evrimin çok anlamlı göstergeleri olduğu dikkate alınırsa, orta çağda, *itiraftın* kendisiyle hakikat üretiminin temel ritüeli olarak kurulmuş bulunduğu sürecin yeniden güçlenmesine ve yoğunlaşmasına yol açmanın ötesinde pek bir anlam ifade etmediği söylenebilir²⁷. Rönesans sonrası dönemde, cinsiyet geleneksel aile bağının hükümranlığından çözüldüğü zaman, toplumsal alanda cinsellik tarihsel bir figür olarak biçim kazanır ki, bu da modern bireyin doğuşuna bağlı bir cinsiyet anlayışıdır²⁸. Böylelikle modern dönemin başlangıcında Batı insanı günaha itilmiş olan niyeti kavramak ve bedene bağlı karmaşık duyguları analiz etmek sanatının uzmanı haline dönüşür ve *itiraftan* esinlenen davranış zamanla modern hayatın tamamlayıcı bir parçası haline gelir²⁹. An-

²⁶ J.-G.Merquior, *age.*, s.141-142

²⁷ M.Foucault, *Histoire de la sexualité 1, La volonté de savoir*, Editions Gallimard, 1976, s.78; J.-G.Merquior, *age.*, s.142; T.O’Leary, *Foucault and the Art of Ethics*, Continuum, New York 2002, s.31-32.

²⁸ J.-G.Merquior, *age.*, s.142-143.

²⁹ J.-G.Merquior, *age.*, s.143.